

عدالت سیاسی در قرآن کریم

سید کاظم سید باقری

www.ketab.ir

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
انتشارات

عدالت سیاسی در قرآن کریم

سید کاظم سید باقری

عضویت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۳۳۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نورنجانی

چاپ و صحافی: الغدير

سرشناسه: سید باقری، سید کاظم، ۱۳۵۰.

عنوان و نام پدیدآور: عدالت سیاسی در قرآن کریم / سید کاظم سید باقری

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۴۱۶ص.

شابک: ۹ - ۴۱۱ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه، یادداشت: نمایه.

موضوع: اسلام و عدالت - جنبه‌های قرآنی.

موضوع: Islam and justice -- Qur'anic teaching

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۹۱۳۹۵ش/ع۳۶/۱۰۴ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۹

شماره کتابشناسی ملی: ۵۰۹۴۹۴۰

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۱	پیش‌تار.....
۱۵	مقدمه.....
۱۶	۱. بیان موضوع، اهمیت و ضرورت آن.....
۲۸	۲. پیشینه پژوهش.....
۳۲	۳. هدف تحقیق و کاربر آن.....
۳۳	۴. روش تحقیق.....
۳۳	۵. بیان سؤال‌های تحقیق.....
۳۳	۶. فرضیه تحقیق.....
۳۴	۷. نوآوری و نقدهای تحقیق.....
۳۴	۸. سازمان‌دهی تحقیق.....
۳۷	فصل اول: مفاهیم و تمهیدهای نظری.....
۴۱	گفتار اول: تبیین مفاهیم.....
۴۲	۱. مفاهیم اصلی.....
۴۲	۱-۱. سیاست.....
۴۳	۱-۲. عدالت.....
۴۴	۱-۳. عدالت فردی.....
۴۶	۱-۴. عدالت اجتماعی.....
۴۷	۱-۵. عدالت سیاسی.....
۴۸	۲. مفاهیم همسو.....

- ۴۹..... ۲-۱. اعتدال
- ۵۰..... ۲-۲. قسط
- ۵۲..... ۲-۳. انصاف
- ۵۳..... ۲-۴. مساوات
- ۵۵..... ۳. مفاهیم ناهمسو
- ۵۵..... ۳-۱. ظلم
- ۵۶..... ۳-۲. بغی
- ۵۷..... ۳-۳. اعتداء
- ۵۸..... ۳-۴. غارت
- ۵۹..... ۳-۵. جباریت
- ۵۹..... ۳-۶. استبداد
- ۶۱..... **گفتار دوم: نسبت‌سنجی عدالت با مفاهیم مرتبط**
- ۶۱..... ۱. نسبت عدالت و حق
- ۶۵..... ۱-۱. حضور حق در عدالت
- ۷۰..... ۱-۲. امور عادلانه حق
- ۷۰..... ۱-۳. حق، مقدم بر عدالت
- ۷۲..... ۱-۴. حقوق و تکالیف متقابل
- ۷۵..... ۱-۵. حق و داوری عادلانه
- ۷۷..... ۱-۶. عدالت و پشتیبانی از حقوق
- ۷۹..... ۲. نسبت عدالت و آزادی
- ۸۳..... ۲-۱. آزادی ارزش و روش
- ۸۴..... ۲-۲. تعامل تکاملی و سنجیده آزادی و عدالت
- ۸۹..... ۲-۳. عدالت فراگیرتر از آزادی
- ۹۰..... ۲-۴. آزادی، بستر رهایی از استبداد
- ۹۱..... ۳. نسبت عدالت و قانون
- ۹۱..... ۳-۱. قانون عادلانه، جامعه عادلانه
- ۹۳..... ۳-۲. قانون‌گذار عالم و عادل
- ۹۶..... ۳-۳. عدالت، راهبر قانون

گفتار سوم: روش و چارچوب نظری.....	۹۹
۱. چپستی روش تفسیر اجتهادی.....	۱۰۰
۲. مراحل کاربردسازی روش تفسیر اجتهادی.....	۱۰۲
۲-۱. بررسی لغت و فهم ادبیات آیه.....	۱۰۲
۲-۲. بررسی شأن نزول آیات.....	۱۰۴
۲-۳. بهره از آیات پشتیبان.....	۱۰۶
۲-۴. مراجعه به روایات تفسیری.....	۱۰۹
۲-۵. بهره‌گیری از قرائن عقلی، عقلایی و علمی.....	۱۱۳
۲-۶. استفاده و مراجعه به تفسیر مفسران در طول تاریخ.....	۱۱۶
جمع‌بندی.....	۱۱۹
فصل دوم: چپستی عداالت سیاسی.....	۱۲۳
گفتار اول: عدالت، فضایی ذاتی و مطلق.....	۱۲۹
گفتار دوم: عدالت، امری عدایی.....	۱۳۵
گفتار سوم: عدالت، امر درونی-ینی یا بیرونی-ینی؟.....	۱۴۱
گفتار چهارم: اهداف عدالت سیاسی.....	۱۴۳
۱. ایجاد بسترهای رشد جامعه.....	۱۴۵
۲. توزیع عادلانه امکانات و فرصت‌ها.....	۱۵۱
۳. ایفای حقوق شهروندان.....	۱۵۳
جمع‌بندی.....	۱۵۷
فصل سوم: مبانی عدالت سیاسی از منظر قرآن کریم.....	۱۶۱
گفتار اول: مبانی خدا - جهان‌شناختی عدالت سیاسی.....	۱۶۱
۱. استواری هستی بر عدل.....	۱۷۰
۲. نظم عادلانه.....	۱۷۲
۳. حاکمیت عادلانه الهی.....	۱۷۵
۴. معادباوری.....	۱۸۰
گفتار سوم: مبانی انسان‌شناختی.....	۱۸۵
۱. آفرینش برابر انسان‌ها.....	۱۸۷
۲. انسان، دارای اختیار.....	۱۹۱

۱۹۴	۳. انسان، خردورز و برنامه‌ریز.....
۱۹۷	۴. مبانی جامعه‌شناختی.....
۱۹۷	۴-۱. همراهی فرد و جامعه.....
۱۹۹	۴-۲. مسئولیت سیاسی- اجتماعی.....
۲۰۵	گفتار چهارم: مبانی معرفت‌شناختی.....
۲۰۶	۱. غایت‌گرایی عادلانه.....
۲۰۹	۲. امکان شناخت پیشینی- عقلی عدالت.....
۲۱۳	جمع‌بندی.....
۲۱۷	فصل چهارم: مآلف‌های عدالت سیاسی از منظر قرآن کریم.....
۲۲۱	گفتار اول: احکامات حقوق.....
۲۲۲	۱. احکام حقوق، مسئله مرکزی عدالت سیاسی.....
۲۲۷	۲. برابری حقوق، بی‌بغای، همگانی.....
۲۲۸	۳. پیامبران، یادآوران حق و عدالت.....
۲۳۵	گفتار دوم: قانون‌محوری.....
۲۳۷	۱. قانون مطلوب، تأمین‌گر حقوق شهروندان.....
۲۴۰	۲. قانون الهی، مانع خودکامگی.....
۲۴۳	گفتار سوم: برابری فرصت‌ها.....
۲۴۴	۱. قدرت مشروع، بستری برای فرصت برابر.....
۲۴۵	۲. نفی امتیازها، در راستای فرصت برابر.....
۲۵۰	۳. دآوری - قانون برابر، فرصت برابر.....
۲۵۵	گفتار چهارم: امنیت فراگیر.....
۲۵۵	۱. امنیت روانی، گامی در جهت عدالت سیاسی.....
۲۵۷	۲. امنیت از تهدید و تحدید.....
۲۶۰	۳. امنیت و حرمت انسان.....
۲۶۳	جمع‌بندی.....
۲۶۷	فصل پنجم: راهبردهای عدالت سیاسی از منظر قرآن کریم.....
۲۷۹	گفتار اول: راهبردهای فرهنگی عدالت سیاسی.....

۲۷۹.....	۱. نهادینگی عدالت در حاکمان.....
۲۸۵.....	۲. عدالت‌طلبی و ستیزه‌جویی با ستم.....
۲۹۹.....	گفتار دوم: راهبردهای اجتماعی عدالت سیاسی
۲۹۹.....	۱. مسئولیت و نظارت همگانی.....
۳۰۰.....	۱-۲. امر به معروف و نهی از منکر.....
۳۱۲.....	۲-۲. تکافل و همیاری سیاسی- اجتماعی.....
۳۲۱.....	۳. شورا و مشورت.....
۳۲۹.....	۳. شایسته‌سالاری.....
۳۳۷.....	جمع‌بندی.....
۳۳۹.....	خاتمه و نتیجه.....
۳۴۱.....	۱. گام‌های آغازین نظریه‌آزی در عدالت سیاسی.....
۳۴۴.....	۱-۱. قرآن و عدالت‌مبانی و راهبردهای نظریه.....
۳۴۴.....	۱-۲. ماهیت‌کشفی نظریه عدالت سیاسی.....
۳۴۶.....	۱-۳. ترابط اجزای نظریه عدالت سیاسی.....
۳۴۷.....	۱-۴. راهبردهای در نظریه عدالت سیاسی.....
۳۴۸.....	۲. گام‌های آغازین نظریه عدالت سیاسی.....
۳۴۸.....	۲-۱. زیرساخت نظریه عدالت سیاسی؛ توحید.....
۳۵۰.....	۲-۱-۱. تدبیر عادلانه.....
۳۵۱.....	۲-۱-۲. صفات عادلانه.....
۳۵۲.....	۲-۲. عامل نظریه عدالت سیاسی؛ انسان مسئول و محق.....
۳۵۴.....	۲-۳. بستر نظریه عدالت سیاسی؛ جامعه مسئول و عدالت‌جو.....
۳۵۸.....	۳. جمع‌بندی نهایی.....
۳۷۱.....	کتابنامه.....
۳۷۱.....	۱. فارسی.....
۳۷۹.....	۲. عربی.....
۳۸۴.....	۳. مقالات.....
۳۸۵.....	۴. لاتین.....

۳۸۷	فهرست آیات
۳۹۳	فهرست روایات
۳۹۷	نمایه
۴۰۳	نمایه موضوعی

www.ketab.ir

پیشگفتار

در پرتو بروز انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه تعالیم تعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مرقی و نجات‌بخش آدمی، در رصه غیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش‌های اسلامی از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح سم‌ستیزی در آنان شد و از دیگر سو باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مذهب‌های بشری و نظام‌های مبتنی بر آنها شد.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، تریا پروش و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظام‌های اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فراخور شریعت کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ علمی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساخت قدسی دین و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری افشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی ممحض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی- فکری، حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان حجت‌الاسلام والمسلمین علی اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی، غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دین و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند. پژوهشکده نظام‌های اسلامی که مشتمل بر پنج گروه اقتصاد، فقه و حقوق اسلامی، سیاست، اخلاق و مدیریت اسلامی است، به طور خاص با مطالعه نظام‌های اجتماعی، هدف‌ها را زیر معقیب می‌کند:

۱. کشت و احیای نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۲. تحقیق و تبیین مباحث اساسی نظام‌های اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کارآمدی بر قاعده‌ها؛

۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدرسانی به متولیان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛

۴. تحقیق درباره مسائل مستحدثه به انگیزه‌های راه‌گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵. پاسخگویی به شبهه‌های مطرح درباره فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکتب‌ها و نظام‌های معارض.

تحقیق حاضر که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند جناب آقای سیدکاظم سیدباقری در گروه سیاست پژوهشکده نظام‌های اسلامی است، به موضوع بنیادین و تأثیرگذار عدالت سیاسی از منظر قرآن کریم می‌پردازد.

محقق محترم در این نوشته در جست‌وجوی آن بوده است تا مفهوم کلیدی و اساسی عدالت سیاسی را از منظر قرآن کریم بررسی کند که اولین منبع اندیشه سیاسی اسلام است.

عدالت به‌ویژه در ساحت سیاسی، یکی از دغدغه‌ها و پرسش‌های جدی جوامع انسانی در گذر زمان بوده است؛ با توجه به آنکه همهٔ مکتب‌ها، به‌ویژه اندیشه سیاسی اسلام و به‌طور خاص اندیشهٔ شیعی، ادعای این عنصر کلیدی را دارند و رابطهٔ همیشگی آن با زندگی سیاسی انسان، فهم چیستی و ماهیت آن از دیدگاه قرآن کریم، می‌تواند راهگشای مسائل بسیاری در حوزهٔ اندیشهٔ سیاسی باشد، برای رسیدن به فهمی سنجیده و دقیق از این اندیشه، باید به قرآن کریم به‌عنوان شایسته‌ترین، اولین و برترین منبع بازگردیم و در فهم و بازخوانی مفاهیم بنیادین است، به ژرفکاوی پردازیم.

در این رشته نایسندۀ بر آن است با تکیه بر روش تفسیر اجتهادی و بر پایهٔ آیات قرآن شریف، پژوهش جامع و روشن از بحث عدالت سیاسی، چیستی، نسبت‌سنجی آن با مفاهیم مکتب، مبانی، مؤلفه‌ها، راهبردها، اهداف و مسائل دربارهٔ آن، ارائه دهد و بر این بار اسرار است که با توجه به نگاه هنجاری قرآن کریم و مبانی هستی‌شناختی انسان خدا - جهان‌شناختی، مبانی انسان‌شناختی و مبانی جامعه‌شناختی و معرفت‌ساحت آن، عدالت سیاسی، ارزشی بنیادین است که با وجود آن، نوعی نسبت میان شمرندگان برقرار می‌شود که در عرصهٔ سیاسی، هر صاحب‌حقی، به حق خود می‌رسد. این ارزش دارای مؤلفه‌هایی چون احقاق حقوق، قانون‌محوری، برابری فرصت و امنیت و غیره است که با توجه به راهبردهای فرهنگی و اجتماعی آن می‌توان امور جامعه را پیوند با قدرت به نحوی سامان داد که هر امری به تناسب در جای شایسته قرار ایستاده خویش، قرار گیرد.

در پایان، لازم می‌دانیم از مؤلف گرانقدر آقای سیدکاظم سیدباقری عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی قدردانی و تشکر نماییم و از تمامی اعضای شورای علمی گروه به‌ویژه از آقایان حسین علوی‌مهر و ابوالحسن حسینی که زحمت ارزیابی اثر را بر عهده داشتند و سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، سپاس فراوان داشته باشیم.

امیدواریم نظرها و دیدگاه‌های صائب خوانندگان عزیز و علاقه‌مندان به حوزه مباحث دانش سیاسی اسلامی، ما را در اصلاح و تکمیل اثر حاضر یاری نماید.

گروه سیاست
پژوهشکده نظام‌های اسلامی

www.ketab.ir